

Zbigniew K. Wójcik, *Kurtyka Janusz Marek (1960–2010)* [w:] *Przemyski słownik biograficzny*, t. 2, pod red. Lucjana Faca, Tomasza Pudłockiego, Anny Siciak, Przemyśl 2011 s. 57-63

Kurtyka Janusz Marek. 13 VIII 1960 r. Kraków – 10 IV 2010 r. Smoleńsk. Historyk, nauczyciel akademicki, działacz niepodległościowej opozycji antykomunistycznej, urzędnik państwowy. Syn Stanisława (1930–1967), inżyniera (absolwenta Akademii Górniczo-Hutniczej w Krakowie), oraz Stanisławy z domu Jasek (ur. 1932). Rodzice pochodzili z Radłowa, pow. Tarnów, tam też ukończyli Prywatne Gimnazjum i Liceum Koedukacyjne im. Tadeusza Kościuszki.

Nauki w zakresie szkoły średniej Kurtyka pobierał w III Liceum Ogólnokształcącym im. Jana Kochanowskiego w Krakowie Nowej Hucie, w klasie o profilu matematyczno-fizycznym. Prócz historii oraz matematyki i fizyki, jego pasją było karate i siatkówka. Udzielał się też w pracach samorządu szkolnego (jakiś czas był wiceprzewodniczącym samorządu) i redagował szkolny periodyk „Po prostu”. Po zdaniu matury (1979), podjął studia na Wydziale Historyczno-Filozoficznym Uniwersytetu Jagiellońskiego; jako dwukrotny finalista ogólnopolskich olimpiad historycznych (1978, 1979) otrzymał indeks bez konieczności zdawania egzaminu wstępnego. Od I roku studiów brał udział w pracach Koła Naukowego Historyków Studentów UJ (KNHS UJ), pełniąc m.in. funkcję wiceprezesa Koła (1980–1982); był współzałożycielem Sekcji Mediewistycznej Koła, uczestnicząc jednocześnie w pracach grupy metodologicznej. Kierownik działu wydawnictw KNHS UJ (1982–1983). Inicjator i współzałożyciel (wraz z Jerzym Markiem Nowakowskim) „Studenckich Zeszytów Historycznych”, pod

jego redakcją ukazały się 3 pierwsze numery tego pisma (1982, 1983, 1985). Jako student wybijający się wiedzą i wynikami egzaminów, od roku akademickiego 1980/81 uzyskał prawo studiowania według indywidualnego toku studiów (ITS); opiekun naukowy prof. Zbigniew Perzanowski. Studia (ze specjalnością nauczycielską) ukończył w 1983 r. broniąc pracy magisterskiej pt. *Morawicka linia Toporczyków w XIII–XV w. Studium historyczno-genealogiczne*, napisanej pod kierunkiem prof. Perzanowskiego. Następnie podjął studia doktoranckie w Instytucie Historii Polskiej Akademii Nauk im. Tadeusza Manteuffla (1983). Stopień doktora nauk humanistycznych w zakresie historii uzyskał 29 VI 1995 r. na podstawie dysertacji *Tęczyńscy. Studium z dziejów możnowładztwa małopolskiego w średniowieczu (koniec XIII – 3. ćwierć XV w.)*; promotorem w przewodzie doktorskim był prof. Antoni Gąsiorowski z Poznania. Z kolei na podstawie uchwały Rady Wydziału Historycznego UJ z 8 XII 2000 r. uzyskał stopień doktora habilitowanego nauk humanistycznych w zakresie historii średniowiecznej, zatwierdzonego 25 VI 2001 r. przez Centralną Komisję ds. Tytułu Naukowego i Stopni Naukowych. Senat Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Przemyślu (od 2005 r. Państwowa Wyższa Szkoła Wschodnioeuropejska) nadał mu w 2002 r. tytuł profesora PWSW; od 1 IX 2006 profesor nadzwyczajny.

W 1979 r. Kurtyka włączył się w działalność opozycji antykomunistycznej w Krakowie nawiązując kontakty z członkami tzw. drugiego Studenckiego Komitetu Solidarności, m.in. z Waldemarem Radziszewskim. Prowadził też na terenie swej szkoły kolportaż konspiracyjnego pisma „Merkuriusz Krakowski i Świato-

wy”. W marcu 1980 r. brał udział w rozpowszechnianiu ulotek nawołujących do bojkotu wyborów do sejmu PRL. Był współzałożycielem Niezależnego Zrzeszenia Studentów UJ i członkiem założycielem Konwentu NZS UJ (22 IX 1980 r.); wchodził do Komisji Statutowej Zrzeszenia. Następnie wszedł z ramienia NZS w skład Rady Naukowej IH UJ oraz Rady Wydziału Filozoficzno-Historycznego. W grudniu 1980 r. zainicjował wyjazd studentów UJ do Gdańska na uroczystość poświęcenia pomnika ofiar Grudnia 70. Po dwukrotnym najściu jego mieszkania przez funkcjonariuszy SB, w styczniu 1981 r. ukrywał się przez miesiąc. Uczestnik strajków studenckich na UJ w lutym i listopadzie-grudniu 1981 r.; współorganizator prelekcji dla studentów głoszonych m.in. przez Bohdana Cywińskiego, Wacława Felczaka i Andrzeja Friszke. Wszedł w skład komitetu obchodów Święta Niepodległości w 1981 r., zorganizowanego we współdziałaniu z MKS Małopolska NSZZ „Solidarność”. Od początku stanu wojennego Kurtyka kontynuował działalność w NZS w podziemiu. Współtworzył – m.in. z Krzysztofem Gurba, Markiem Kilianem, Andrzejem Nowakiem i Andrzejem Waśko – Radę Programową (tzw. grupa ekspercka), konspiracyjną strukturę NZS wchodzącą w skład Krakowskiej Komisji Wykonawczej NZS; K. był autorem roty przysięgi. Współpracował też z Podziemną Agencją Prasową Studentów i Solidarności. Nawiązując do wzorców Polskiego Państwa Podziemnego czasu II wojny światowej, napisał wtenczas poradnik *ABC konspiratora*. Stworzył nadto grupę kontrwywiadowczą z zadaniem chronienia NZS przed penetracją SB i był pomysłodawcą urządzeń podsłuchowych umożliwiających m.in. nasłuch rozmów prowadzonych przez ZOMO podczas tłumienia manifestacji. W ramach Rady Programowej NZS

współtworzył od 1982 r. Fundusz Inicjatyw Społecznych (FIS), który udzielał pomocy rodzinom internowanych działaczy i pozbawionym pracy ludziom kultury. Współorganizator grup samokształceniowych studentów historii UJ w ramach tzw. Uniwersytetu Podziemnego i wykładowca dziejów najnowszych Polski (1982–1987). Ponadto wykładowca historii podziemnego Chrześcijańskiego Uniwersytetu Robotniczego im. Prymasa Stefana Wyszyńskiego funkcjonującego przy parafii św. Maksymiliana Kolbego w Nowej Hucie–Mistrzejowicach. Nawiązał wtenczas liczne kontakty z weteranami AK i działaczami powojennych organizacji niepodległościowych, w tym Zrzeszenia „Wolność i Niezawisłość”. Inwigilowany przez funkcjonariuszy SB i wielokrotnie przesłuchiwany w Dzielnicowym Urzędzie Spraw Wewnętrznych w Krakowie Nowej Hucie. W sierpniu 1983 r. SB podjęła próbę werbunku Kurtyka, spotykając się jednak z kategoryczną odmową. Rozpracowywany w ramach sprawy operacyjnego rozpracowania (SOR) krypt. „Mieszko” prowadzonej przez Wydział II WUSW w Krakowie przeciwko osobom zaangażowanym w działalność Radia „Solidarność”. W latach 1989–2000 Kurtyka pełnił funkcję przewodniczącego Koła nr III (Instytutu Historii) Komisji Zakładowej NSZZ „Solidarność” przy Oddziale i Placówkach PAN w Krakowie.

W 1985 r. podjął pracę w Instytucie Historii PAN, prowadząc badania w ramach krakowskiej Pracowni Słownika Historyczno-Geograficznego Małopolski w Średniowieczu; asystent (1985), adiunkt (1995). Był członkiem Rady Naukowej IH PAN dwóch kadencji (1999–2006). Uczestniczył w mediewistycznych konferencjach międzynarodowych (Budapeszt 1996, Le-

eds 1997, Kalamazoo 1999, Reichenau 2000, Konstancja 2003). Wraz z Waldemarem Bukowskim przygotował projekt utworzenia w IH PAN Pracowni Słownika Ziem Ruskich Korony oraz Podola i Wołyń, a także powołania Stacji Naukowej PAN w Kijowie. 1 X 2000 r. przeszedł w IH PAN na urlop bezpłatny. Ponadto w latach 1997–2001 uczył historii w V Prywatnym Liceum Ogólnokształcącym w Krakowie (przy ul. Smoleńsk), a w latach 2009–2010 prowadził wykłady z historii ustroju Polski w Wyższej Szkole Filozoficzno-Pedagogicznej „Ignatianum” w Krakowie. Z dniem 18 II 2002 r. rozpoczął zajęcia w Instytucie Historii PWSW w Przemyślu, będąc w roku akademickim 2004–2005 dyrektorem Instytutu Historii i Archiwistyki, a także kierownikiem Zakładu Historii Starożytnej i Średniowiecznej (2002–2010); prowadził zajęcia z przedmiotów: historia średniowieczna Polski, historia średniowieczna powszechna oraz historia ustroju Polski. Jednocześnie w latach 2002–2010 wchodził w skład Senatu PWSW. Był promotorem szeregu prac licencjackich studentów historii PWSW, z których cztery zostały opublikowane w serii wydawniczej „Monografie Przemyskie” (Przemyśl 2006 i 2007).

We wrześniu 2000 r. prezes nowo utworzonego Instytutu Pamięci Narodowej, prof. Leon Kieres, powołał Kurtykę na dyrektora Oddziału IPN w Krakowie. Naczelnikiem Oddziałowego Biura Edukacji Publicznej i najbliższym jego współpracownikiem został prof. Ryszard Terlecki. Zorganizowany przez Kurtykę Oddział w Krakowie (i Delegatura w Kielcach) zaliczany był do najlepiej funkcjonujących w kraju, prezentując przy tym wysoki poziom publikowanych prac naukowych (monografie, prace zbiorowe i wydawnictwa źródło-

we), popularnonaukowych oraz edukacyjnych. Jako jedyny w kraju Oddział krakowski miał wtenczas własną serię wydawniczą. Jednocześnie przeprowadzony został remont osiemnastowiecznego pałacu Konopków w Wieliczce połączony z budową magazynu o pow. 600 m kw., gdzie zlokalizowano archiwum Oddziału (około 5700 mb akt). Kurtyka był inicjatorem nadawania przez prezesa IPN nagrody Kustosza Pamięci Narodowej im. Grzegorza Jakubowskiego; uroczystość pierwszego wręczenia nagrody – Elżbiecie Zawackiej, Tomaszowi Strzemboszowi i Andrzejowi Zagórskiemu – miała miejsce 8 XI 2002 r. w auli Polskiej Akademii Umiejętności w Krakowie. Duże znaczenie przykładał do współpracy Oddziału z instytucjami naukowymi (m.in. Ośrodek Myśli Politycznej, Fundacja Centrum Dokumentacji Czynu Niepodległościowego, Towarzystwo Naukowe „Societas Vistulana”) oraz organizacjami weteranów. Po upływie kadencji prezesa Kieresa, uchwałą z 21 IX 2005 r. Kolegium IPN rekomendowało Kurtykę na prezesa IPN. Następnie w dniu 9 XII 2005 r. został wybrany przez Sejm RP na funkcję prezesa IPN; wymagana większość 3/5 wynosiła 263 głosy, głosowało 437 posłów, na niego głos oddało 332 posłów (głównie z Platformy Obywatelskiej, Prawa i Sprawiedliwości oraz PSL), przeciw było 79 posłów, zaś 26 wstrzymało się od głosu. 22 grudnia decyzję tę zaakceptował Senat, toteż 29 grudnia Kurtyka złożył ślubowanie i otrzymał od marszałka Sejmu nominację na pięcioletnią kadencję. Jako prezes skupił się głównie na wykonywaniu ustawowych zadań IPN, przy tym miał przeświadczenie, że konieczna jest współpraca w tym zakresie z zagranicznymi archiwami i instytucjami zajmującymi się badaniem dziejów najnowszych Europy. Dążył, by zgromadzone w archiwach IPN doku-

menty były (z zachowaniem przewidzianych prawem procedur) szybko i szeroko udostępniane. Drogą ku realizacji tego zadania była tak częściowa digitalizacja zasobu archiwalnego, jak i stworzenie zintegrowanej bazy danych pozwalającej na szybkie uzyskiwanie informacji o teczках przechowywanych w poszczególnych oddziałach. Pod jego kierownictwem przewartościowana została działalność Biura Edukacji Publicznej, w której obok długofalowych projektów badawczych i przedsięwzięć edukacyjnych uwzględniono także organizowanie uroczystości rocznicowych i patriotycznych. Bilans działalności edukacyjnej IPN w czasie niedokończonej kadencji prezesa Kurtyki to m.in. 201 konferencji naukowych i popularnonaukowych, 189 wystaw i 452 wydane książki, nie licząc licznych artykułów naukowych oraz innych form aktywności, jak współpraca z czasopismami (m.in. „Rzeczpospolita”, „Nasz Dziennik”, „Gość Niedzielny”, „Tygodnik Powszechny”, „Nowe Państwo”), do których nierzadko opracowywano wkładki historyczne, czy rozgłosnią Radio Kraków Małopolska. To za sprawą Kurtyki rozwinięte zostały polsko-ukraińskie badania tragicznych relacji między tymi narodami w XX w. oraz dokonanego na nich przez Sowieców ludobójstwa. Rezultaty badań ogłaszano w licznych opracowaniach monograficznych czy źródłowych (przeważnie dwujęzycznych), jak i prezentowano m.in. w siedzibie UE w Strasburgu. Co jednak istotne, zarówno w zakresie polskiej historii najnowszej, jak i trudnych doświadczeń Polaków z innymi narodami, strzegł, by doraźne względy polityczne – tak w wymiarze krajowym, jak i międzynarodowym – nie ograniczały wolności badań naukowych, w tym prowadzonych przez pracowników IPN. Był za to wielokrotnie i publicznie krytykowany. Pod jego kierownictwem IPN stał się

jedną z istotniejszych instytucji polskiego życia naukowego i społecznego, a także ważną placówką edukacyjną.

Kurtyka był autorem ponad 140 opracowań naukowych z zakresu historii Polski średniowiecznej i wczesnonowożytnej (publikowanych w kraju i za granicą), a także dziejów oporu antykomunistycznego i niepodległościowego w Polsce po 1944 r., w tym 4 książek: *Generał Leopold Okulicki „Niedźwiadek” 1898–1946* (Warszawa 1989, „drugi obieg”); *Tęczyńscy. Studium z dziejów polskiej elity możnowładczej w średniowieczu* (Kraków 1997); *Latyfundium tęczyńskie. Dobra i właściciele XIV–XVII w.* (Kraków 1999); *Odrodzone Królestwo. Monarchia Władysława Łokietka i Kazimierza Wielkiego w świetle nowszych badań* (Kraków 2001). Współautor wielu opracowań zbiorowych. Był też redaktorem naczelnym „Zeszytów Historycznych WiN-u” (od nr. 5, tj. od sierpnia 1994 r.) i członkiem redakcji czasopisma naukowego IPN „Aparat Represji w Polsce Ludowej 1944–1989” (Rzeszów 2004–2009), współautorem *Słownika historyczno-geograficznego województwa krakowskiego w średniowieczu*, współpracownikiem *Polskiego słownika biograficznego*, *Wielkiej encyklopedii powszechnej PWN* oraz kilku innych opracowań encyklopedycznych. Przewodniczył Komitetowi Redakcyjnemu serii *Konspiracja i opór społeczny w Polsce 1944–1956. Słownik biograficzny*, t. I–IV (Kraków–Warszawa–Wrocław 2002, 2004, 2007, 2010). Warto zauważyć, że pierwsza w jego życiu publikacja naukowa to *Związki ziemi przemyskiej z Krakowem w wiekach średnich* („Studenckie Zeszyty Historyczne”, z. 1, Kraków 1982, s. 31–53). Przy czym związki samego Kurtyki z Przemysłem rozpoczęły się w połowie lat 80.

XX w. od kontaktów ze Stacją Naukową Polskiego Towarzystwa Historycznego w Przemysłu.

Należał m.in. do Polskiego Towarzystwa Historycznego, Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Przemysłu, Polskiego Towarzystwa Heraldycznego. Członek Stowarzyszenia Społeczno-Kombatanckiego „Zrzeszenie Wolność i Niezawisłość” od początku jego reaktywacji. Przy czym 17 IX 2003 r. został wybrany przez Walny Zjazd Krajowy (obradujący na Jasnej Górze w Częstochowie) prezesem Zarządu Głównego Stowarzyszenia „WiN”; ponownie wybrany w 2005 i 2007 r. Od 2008 r. był także członkiem Stowarzyszenia „NYS 1980”.

Laureat Nagrody im. Adama Heymowskiego (1996), II nagrody w Konkursie im. Klemensa Szaniawskiego (1998), Nagrody im. Joachima Lelewela przyznanej przez Wydział I Nauk Społecznych PAN (2000) oraz Nagrody im. Jerzego Łojka przyznawanej przez Fundację im. Jerzego Łojka przy Instytucie Józefa Piłsudskiego w Nowym Jorku (2001). Został też Człowiekiem Roku tygodnika „Gazeta Polska” (2006). Pośmiertnie uhonorowano go nagrodą Kustosza Pamięci Narodowej (2010). W 2008 r. otrzymał ukraiński order „Za zasługi” III stopnia. W 2009 r. odznaczony został przez prezydenta RP Lecha Kaczyńskiego Krzyżem Komandorskim z Gwiazdą Orderu Odrodzenia Polski, zaś pośmiertnie Krzyżem Wielkim Orderu Odrodzenia Polski.

Powołany do odbycia służby wojskowej (1 IX 1987–30 VIII 1988 r.), ukończył Szkołę Podchorążych Rezerwy przy 37. Pułku Artylerii LWP w Kędzierzynie-Koźlu, następnie służył w 42. Zmechanizowanym Pułku Piechoty w Żarach i 11. Drezdeńskiej Dywizji Pancern-

nej w Żaganiu. W listopadzie 1987 r. był współinicjatorem protestu dwunastu podchorążych, którzy nie wzięli udziału w obowiązkowym głosowaniu w referendum dotyczącym tzw. drugiego etapu reformy gospodarczej. Miał stopień ogniomistrza podchorążego.

Żonaty z Zuzanną z d. Wypasek, ur. w 1961 r., lekarzem medycyny (pediatra, pulmonolog); ślubu w 1983 r. w kościele w Mistrzejowicach udzielił ks. Kazimierz Jancarz. Miał dwóch synów: Pawła, ur. w 1989 r., studenta archeologii i historii na Wydziale Historycznym UJ i Krzysztofa, ur. w 1999 r. Mieszkał w Krakowie.

Miał brata, Andrzeja (ur. 1968), dra filologii angielskiej, pracownika naukowego UJ, autora podręczników do nauki języka angielskiego.

Należał do elity niepodległościowej Rzeczypospolitej. Zginął tragicznie 10 IV 2010 r. w katastrofie samolotu rządowego pod Smoleńskiem – wraz z prezydentem RP Lechem Kaczyńskim i 94. innymi osobami – w czasie podróży służbowej do Katynia dla upamiętnienia 70. rocznicy Zbrodni Katyńskiej. Trumna z jego ciałem przywieziona została do Polski 15 kwietnia. Pogrzeb miał miejsce w Krakowie 23 kwietnia. Pierwotnie Kurtyka miał spocząć w krypcie kościoła św. Piotra i Pawła w Krakowie, jednak na dwa dni przed pogrzebem decyzja ta została zmieniona przez władze kościelne na skutek interwencji przypisywanej prof. Franciszkowi Ziejce, przewodniczącemu Rady Fundacji „Panteon Narodowy”. Uroczystości pogrzebowe rozpoczęły się mszą w Kościele św. Piotra i Pawła, której przewodniczył metropolita krakowski kard. Stanisław Dziwisz. Po mszy nastąpił przemarsz na Cmentarz Rakowicki, gdzie Kurtyka

spoczął w Alei Zasłużonych. W pogrzebie, który przybrał charakter patriotycznej manifestacji, brała udział m.in. liczna delegacja nauczycieli akademickich, pracowników i studentów PWSW w Przemyślu.

W parku na terenie PWSW w Przemyślu posadzony został Dąb Katyński dedykowany prof. Januszowi Kurtyce (15 IV 2010); w dniu tym miał też miejsce w Przemyślu Marsz Pamięci ku jego czci, a w przemyskiej bazylice archikatedralnej odprawiona została w jego intencji msza. Poświęcono mu tablice pamiątkowe: na Pałacu Konopków w Wieliczce (13 VIII 2010) oraz na elewacji siedziby IPN przy ul. Towarowej 28 w Warszawie (8 X 2010). Jego imieniem nazwano warszawskie Centrum Edukacyjne IPN „Przystanek Historia”, ul. Marszałkowska 21/25 (8 X 2010).

Zuzanna Kurtyka została prezesem założonego w czerwcu 2010 r. „Stowarzyszenia Rodzin Katyń 2010” oraz wiceprezesem „Społecznego Komitetu Budowy Pomnika Ofiar Tragedii Narodowej pod Smoleńskiem” (prezesem powstałego 2 IX 2010 r. Komitetu jest prof. Włodzimierz Bernacki).

Źródła i opracowania

Źródła: Archiwum PWSW w Przemyślu,teczka dra hab. Janusza Kurtyki. Relacje: Włodzimierz Bernacki, Jan Draus, Wojciech Frazik, Adam Kalita, Jan Malczewski, Ryszard Terlecki [w zbiorach autora]; „Kronika Sejmowa”, nr 5(597), 15 XII 2005, s. 19; „Nowe Państwo”, nr 4/2010, *passim*; „Biuletyn Instytutu Pamięci Narodowej”, numer specjalny, 112–113/2010, *passim*; *Państwowa Wyższa Szkoła Wschodnioeuropejska w Przemyślu 2001–2011*, Przemyśl 2010, s. 14, 22, 30, 34, 36, 38, 43, 60, 68, 70, 79, 84–85, 88, 98, 117, 119, 128, 132; F. Musiał, *Janusz Marek Kurtyka (1960–2010)*, „Zeszyty Historyczne WiN-u”, nr 32–33, [Kraków] grudzień 2010, s. 9–30; *Bibliografia*

prac Janusza Kurtyki, oprac. W. Bukowski, W. Frazik, F. Musiał, idem, s. 39–52.